

1

2

sv. Augustina s myšlenkami doby postbarokní.²² Jak naznačuje jeho řádová kariéra a poměrně skromné literární dílo, řadil se spíše k administrátorům nežli k myslitelům typu teologů Hilaria Robka (1734–1785) či Cosmy Schmalfuse (1730–1811), jenž byl Meltzerovým učitelem na univerzitě a v roce 1784 se jako první (a poslední) člen augustiniánského řádu stal rektorem pražského vysokého učení.²³ Při jaké příležitosti se Meltzer sešel s Josefem Berglerem ml. a co bylo podnětem ke vzniku portrétu, nevíme. Malíř vytvořil obraz čtyři roky před svým příchodem do Prahy. V roce 1796 působil dosud v Pasově, kde byl podle dobových svědectví zahrnut nejen prací, ale také přízní nově ustanoveného knížete biskupa Leopolda Leonarda hraběte z Thunu a Hohensteina (1748–1826).²⁴ Šlechtic pocházel z české větve rodu a se starou vlastí jej poutaly četné vazby, nemluví o tom, že převor Meltzer tehdy působil v Domažlicích, odkud to neměl do Pasova nijak daleko. Nově identifikovaná podobizna v každém případě představuje nejen zajímavou ukázkou Berglerova portrétního umění, ale i poutavý doklad ke kulturním dějinám osvětské éry.

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravské zemské muzeum (DKRVO, MK000094862).

Vít VLNAS

■ Poznámky

22 Srov. Josef L. Tábořský, Česká augustiniánská teologie mezi barokem a osvícenstvím – teologické dílo Hilaria Robka, *HOP. Historie – Otázky – Problémy* 1, 2009, č. 2, s. 31–40.

23 Sladká (pozn. 19), zejm. s. 99–100, zde citována starší literatura.

24 Hintenaus – Prahel (pozn. 5), s. 445–446.

Virtuální návrat manželů Trčkových na zámek Žleby

Když byla dne 24. srpna 1974 tehdejší Veřejné bezpečnosti hlášena krádež uměleckých předmětů na státním zámku Žleby, mezi ukradenými předměty figurovala také nevelká olejomalba na dřevě (29 × 41 cm) zachycující portréty manželů Trčkových, pravděpodobně Buriana II. Trčku z Lípy († 29/30. května 1522) a Kateřinu z Lichtenburga († 18. srpna 1530), dceru Haymanna z Lichtenburga a Kateřiny z Kolditz. Obraz, jak se později zjistilo, vyhotovený německým malířem a rytcem Hansem Brosamerem (1495–1554), žákem Lucase Cranacha st., nese na přední straně, nad zpodobněním manželů datum 1516. Obraz, z něhož zloději zanechali pouze uprázdňný rám z 19. století, byl sice evidován v základní evidenci mobiliárních fondů (dále ZEMF), avšak bez náležité fotografické dokumentace, což fakticky znemožnilo jeho další dohledání. Ještě v červnu 2016 byl obraz veden v ZEMF jako ztracený, bez existujících obrazových příloh.

V souvislosti s projektem NAKI „Historický fotografický materiál – identifikace, dokumentace, interpretace, prezentace, aplikace, péče a ochrana v kontextu základních typů pamětových institucí“, jehož hlavní řešitelkou je Valburga Vavřínová z generálního ředitelství NPÚ, bylo potřeba – v rámci ZEMF na středočeském územním pracovišti NPÚ – zkontrolovat a případně opravit a záznamově a obrazově doplnit všechny evidenční karty historických fotografií, negativů, filmů i alb, ve kterých jsou fotografie uloženy. Jedním z úkolů autora tohoto příspěvku bylo i kompletní doplnění obrazové dokumentace negativů fotografií vedených v ZEMF o digitálně vyhotovené „pozitivní náhledy“, k čemuž došlo během měsíců června a července 2016. Na 500 historických černobílých negativů je také součástí mobiliárních fondů státního zámku Žleby, z něhož portrét manželů Trčkových pochází. Z tohoto

Obr. 1. Hans Brosamer, Manželé Trčkovy, 1516. Negativ fotografie obrazu z 20. let 20. století určené pro Soupis památek historických a uměleckých v Čechách. NPÚ, ÚOP středních Čech, CastIS, SZ Žleby.

Obr. 2. Hans Brosamer, Manželé Trčkovy, 1516. Pozitiv fotografie obrazu z 20. let 20. století určené pro Soupis památek historických a uměleckých v Čechách. NPÚ, ÚOP středních Čech, CastIS, SZ Žleby.

počtu tvoří více než 200 skleněných negativů samostatný soubor zachycující interiéry zámku Žleby a jeho sbírkové předměty a mobiliární fondy. Zastoupeny jsou v nich negativy portrétů majitelů knížat Auerspergů a dalších významných osobností a dále církevní i světské obrazy, nábytek, především honosné kabiny, zbraně a zbroj a další předměty uměleckého řemesla ze skla, majoliky a porcelánu, včetně antických a pravěkých nádob. Teprve při pořizování pozitivních náhledů jednotlivých předmětů ze sbírek a majetku knížat z Auerspergu upoutal pozornost portrét mladého muže a ženy s datací 1516 (obr. 1). Po konfrontaci s údaji z tzv. Černé knihy, inventáře Státní památkové správy z roku 1953, bylo možné konstatovat, že se jedná právě o ukradený obraz manželů Trčkových z roku 1516. Zdá se, že již knížata z Auerspergu totiž měla povědomí o významu a hodnotě této nevelké olejomalby, a proto si ji spolu s dalšími unikáty ze svých sbírek nechali zvěčnit na skleněném negativu a následně i na pořízených (nenalezených) černobílých fotografiích (obr. 2) – alespoň tak jsme si existenci skleněných negativů vysvětlovali.

Avšak poté, co byl portrét manželů Trčkových v souboru skleněných negativů „znovuobjeven“, a objasnilo se tak, co přesně hledáme, se ukázalo, že obraz byl znám již dříve a byl dokonce i publikován, a to roku 1929 v památkovém soupisu Časlavsko, jehož autorkou je dr. Alžběta Birnbaumová. Zde je portrét uveden

3

4

5

na straně 445. Jeho popis zní: „*Portrét manželů, tempera na dřevě. Na hoře na temně olivovém pozadí uprostřed letopočet 1516. Muž oděn červeně, dáma ve světle olivovém rouchu s bílým čepcem. Rozměr 26 1/2 x 39 cm.*“¹ Obraz byl reprodukován pod č. 360 (obr. 4) na straně 444. A jak se následně také ukázalo, soubor skleněných negativů, jehož součástí je i portrét manželů Trčkových, nepořídili knížata z Auerspergu – ve skutečnosti byl určen právě pro připravovaný Soupis památek. Většinu v soupisu publikovaných fotografií předmětů z interiéru zámku Žleby bylo možné ztotožnit s dochovanými skleněnými negativy uchovávanými v zámeckých mobiliárních fondech. Aby toho nebylo málo, reprodukce portrétní manželů Trčkových, připsaného omylem Albrechtu Dürerovi, snad proto, že Kateřina z Lichtenburga má na lemu svých šatů vzor připomínající na nekvalitní reprodukci zkratku Dürerova jména, monogram „AD“, byla následně objevena i na webových stránkách obce Smiřice, v části věnované majitelům panství od dob Trčků z Lípy.²

Od „objevu“ černobílé podoby ukradeného obrazu manželů Trčkových zbýval už jenom krůček k tomu, aby byl dohledán ztracený originál, když ne fyzicky, tak alespoň virtuálně. Napomohla tomu náhoda, která nás dovedla na stopu malíře Hanse Brosamera a pak i k jeho obrazu Dvouportrét manželů z roku 1516. Osudy obrazu po jeho odcizení v letech 1974–2000 nejsou prozatím známy. V roce 2000 však byl obraz manželů poprvé po svém odcizení evidován v Galerie de Jonckheere v Paříži. Poslední stopa: dne 16. prosince 2009 byl v aukčním domě Christie's v Paříži vydražen „portrét manželského páru od malíře Hanse Brosamera s datací 1516“. Dražený obraz zaujal svojí krásou i stářím. Jedná se o jeden z prvních renesančních portrétů, proto se dostal i do Wikipedie a je stále dostupný on-line³ i s dalšími dostupnými informacemi o svých osudech v letech 2000–2009. Při podrobném porovnání skleněného negativu s vydraženým obrazem, i když restaurovaným, bylo možné – na základě zrestaurovaného, přesto nepatrně viditelného poškození v partii ramen a krku Kateřiny z Lichtenburga

Obr. 3. Hans Brosamer, Manželé Trčkoví, 1516. Podoba obrazu po jeho zrestaurování někdy před rokem 2000 nebo 2009. Převzato z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hans_Brosamer_Portrait_of_a_Couple_1516.jpg, vyhledáno 1. 2. 2017.

Obr. 4. Hans Brosamer, Manželé Trčkoví, 1516. Fotografie publikovaná v soupisu v roce 1929, se kterou si po dlouhá léta ukradený obraz nikdo nespojil. Převzato z Birnbaumová (pozn. 1). Reprofoto: Milan Jančo, 2017.

Obr. 5. Zámek Žleby, Velká knihovna ve východním reprezentačním křídle s portrétem manželů Trčkových. NPÚ, ÚOP středních Čech, CastIS, SZ Žleby.

a dalších detailů – konstatovat, že se jedná skutečně o portrét patřící původně knížatům z Auerspergu a umístěný až do odcizení v roce 1974 na zámku Žleby (obr. 3). Během restaurování došlo k pozměnění šperku, přívěsku, který má Kateřina z Lichtenburga na krku. Obraz musel být na tomto místě značně poškozen a barva zcela opadaná. Ze zlatého řetězu, který restaurátor patrně z velké části domaloval, zmizely zlaté perličky viditelné ještě na černobílém negativu. Zlatý přívěsek, původně namalovaný tak, aby ho viděl divák v celé jeho kráse, restaurátor pozměnil a nově vytvořil do podoby, v jaké by mohl být reálně viděn na krku ženy.

Systematická kontrola fotografií v albech z mobiliárních fondů SZ Slatiňany, vedených v ZEMF SZ Žleby, pak – opět již „doma“ na zámku Slatiňany – poskytla pomyslnou „třešničku na dortu“ v podobě historické fotografie ZL12503/026 z počátku 20. století. Na ní je zachycena hlavní zámecká knihovna zámku Žleby ve východním reprezentačním křídle, kde byl vpravo, za dveřmi do malé zbrojnice, v rámu z 19. století, na skobě – dodnes dochované v historickém táhlování – umístěn portrét manželů Trčkových (obr. 5). Vzhledem k tomu, že se rám dochoval, nic nebrání tomu, aby se na své místo – v původním rámu – vrátila alespoň reprodukce ztraceného, nyní však již virtuálně nalezeného a navráceného díla.

■ Poznámky

1 Alžběta Birnbaumová, *Soupis památek historických a uměleckých v Čechách. 44. Politický okres Čáslavský*, Praha 1929, s. 445.

2 Martin Kareš, *Majitelé panství od dob Trčků z Lípy* [online], dostupné z <http://www.smirice.eu/usedlosti/majitel.htm>, vyhledáno 1. 2. 2017.

3 Viz: File:Hans Brosamer Portrait of a Couple 1516.jpg. Dostupný z https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hans_Brosamer_Portrait_of_a_Couple_1516.jpg, vyhledáno 1. 2. 2017.

I když se nadále neví, kde a ve které sbírce se portrét manželů Trčkových nachází, je možné konstatovat, že se po 42 letech alespoň virtuálně navrátil na zámek Žleby ve své jedinečné barevné podobě a díky restaurování mezi lety 1974–2000 ve stavu o něco lepším, než znali jeho původní majitelé, knížata z Auerspergu. Nalezený portrét je současně i výzvou věnovat pozornost i těm součástem mobiliárních fondů našich památkových objektů, které byly v minulosti odcizeny a doposud se je nepodařilo objevit. Přípravným štěstím přejde, a pokud se při některé z budoucích aukcí podaří odcizený umělecký předmět ztotožnit, je velká šance, že se jednou vrátí zpět do mobiliárního fondu, do kterého až do svého zcizení patřil. A nemělo by to platit jen pro zcizený mobiliář vedený v ZEMF, ale i pro zcizený mobiliář evidovaný v tzv. Černých knihách,⁴ který se právě z důvodu svého zcizení do ZEMF nedostal.

Milan JANČO

■ Poznámky

4 Černé knihy jsou původní inventární knihy pořízené Státní památkovou správou v letech 1953–1958, obsahující soupis mobiliárního fondu nebo knihovny historického objektu pod starými inventárními čísly tak, jak byly členy Národní kulturní komise s přednostním právem výběru vyňaty z celkového objemu mobilií převzatých Národním pozemkovým fondem nebo Fondem národní obnovy.

Krajina historická a kulturní, komponovaná, barokní, industriální..., ale také nedostatečně chráněná. Prezentační téma NPÚ roku 2017

Národní památkový ústav (NPÚ) je bezesporu největší a nejvýznamnější organizací zabývající se památkovou péčí v České republice. Několik stovek zaměstnanců instituce, která má roli ochránce (z jistého hlediska velmi nepopulárního) veřejného zájmu, naplňuje celou řadu zákonem daných úkolů – od dokumentace památek a formulace odborných vyjádření přes provádění archeologických výzkumů a stavebně-historických průzkumů až po správu, zpřístupnění a propagaci souboru státních hradů, zámků a dalších památkových objektů. Již tím je daná spoluodpovědnost NPÚ za stav kulturního dědictví v naší zemi. Pro dlouhodobé (netroufám si použít slovo „trvalé“) zachování tradičních hodnot i hmotného kulturního dědictví však pouze naplňování zákonem vytyčených úkolů nestačí.

Jak výstižně shrnuje jeden z bodů *Desatera* projektu *Památky nás baví*¹ (jehož byl NPÚ nositelem), „Lidé chránějí to, k čemu mají vztah“. A proto je „v druhém plánu“ úkolem NPÚ pomoci lidem, aby si vztah nejen k památkám, ale ke kulturnímu dědictví v daleko širším slova smyslu vytvořili či upevnili; aby si osvojili znalosti, hodnoty a postoje, jež v důsledku přispějí k hlubšímu vnímání kulturních hodnot a ke zkvalitnění péče o dědictví minulosti.

Jednou z osvědčených cest je osvěta (chcete-li: prezentace) v nejširším smyslu toho slova, tedy snaha upozorňovat laickou i poučenou veřejnost na jednotlivé prvky (nejen hmotného) kulturního dědictví, jeho význam, hodnotu a také na širokou škálu aspektů jeho ochrany, a napomoci tak k jejich obecnému pochopení, přijetí a tím zachování pro budoucí generace. (Vedle prezentace je nutné navíc působit jako poskytovatel metodické pomoci a dalších služeb pro vlastníky a uživatele památek i další zájemce o obor. I v tomto ohledu má NPÚ jasné ambice.)

Jedním z nástrojů, které NPÚ pro prezentaci památkových témat využívá, je vyhlášení prezentačních témat roku, tedy výběr jednoho či několika konkrétních témat z širokého spektra zájmů památkové péče, která jsou pak během daného roku představována veřejnosti formou výstav, přednášek, komentovaných prohlídek, workshopů a dalších akcí. Jednotlivá pracoviště NPÚ (územní odborná pracoviště i územní památkové správy) i památkové objekty (státní hrady a zámky a další památky, které NPÚ spravuje) se k nim připojují dle svých badatelských zájmů a zpracovávají je v souladu se svými odbornými (a finančními) možnostmi.

Pro výběr a stanovení prezentačních témat na konkrétní rok mohou být určující výročí významných histo-

1

Obr. 1. V krajině jsou však dodnes jasně patrné výsledky jejího „zabydlování“ a vědomé a cílené kultivace. Foto: Jitka Skořepová, 2010.

rických událostí či osobností, ale také úspěšné řešení vědeckovýzkumných úkolů či potřeba akcentovat některá témata z každodenní praxe památkových garantů. Populárnější a i uvnitř instituce více reflektovaná jsou témata spojená s životem, kulturou a dějinami majitelů a držitelů šlechtických sídel (hradů a zámků), z nichž nejvýznamnější projekt, *Po stopách šlechtických rodů*, podporuje již sedmým rokem ministerstvo kultury. (Letos je Rok renesanční šlechty, jemuž předcházela úspěšná Lucemburský rok 2016.)

Prezentační téma (případně témata) má však každý rok i tzv. odborná sekce NPÚ (tedy ta část organizace, která se věnuje odborným, metodickým či výzkumným činnostem usměrňujícím obecně péči o památky). V roce 2017 bude hlavním odborně-památkovým prezentačním tématem *Historická kulturní krajina* a vše, co je s ní spojeno.

*Historická kulturní krajina*²

To, co dnes vnímáme jako „přírodu“, není původní krajina, ale krajina kulturní, přetvořená činnostmi člově-

■ Poznámky

1 <http://www.pamatkynasbavi.cz/o-projektu>

2 Není-li uvedeno jinak, je čerpáno z: Jiří Kupka, *Krajiny kulturní a historické, Vliv hodnot kulturní a historické charakteristiky na krajinný ráz naší krajiny*, Praha 2010.